

УДК 373.3.017:17](09)

ORCID 0000-0002-5302-4589

ВИХОВАННЯ ЧЕСНОСТІ І ПРАВДИВОСТІ У ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ

Вступна стаття

За останні десятиліття в Україні кількість дітей, які за різних причин залишилися без батьківського піклування, збільшилася. Все більшого значення набувають сімейні форми опіки над дітьми-сиротами та дітьми, які залишилися без батьківського піклування – дитячі будинки сімейного типу, прийомні, патронажні та опікунські сім'ї. Однак, не втрачає актуальності і діяльність інтернатних закладів.

«Дитячі будинки і загальноосвітні школи-інтернати для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, усіх типів і форм власності (далі – інтернатні заклади) – навчальні заклади, що забезпечують дітям-сиротам та дітям, позбавленим батьківського піклування, умови для проживання, різнобічного розвитку, виховання, здобуття освіти, професійної орієнтації та підготовки, готують дітей до самостійного життя [Про затвердження Положення про дитячі будинки і загальноосвітні школи-інтернати для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1629-12>].

Діюча сьогодні в Україні система державної опіки над дітьми-сиротами та дітьми, які залишилися без піклування батьків (інтернатні заклади), функціонує близько 100 років. Створювалася вона за радянських часів і, звичайно, була орієнтована на колективні форми виховання дітей.

У постанові уряду «Про заходи по розвитку шкіл-інтернатів у 1959–1965 рр.», яка вийшла на виконання рішень з'їзду, було сказано: «В школі-інтернаті повинні бути створені найбільш сприятливі умови для всебічної середньої загальної і політехнічної освіти учнів, поєднання навчання з суспільно корисною працею, виховання у школярів високих моральних якостей, забезпечення доброго фізичного розвитку і підготовки до практичної діяльності в різних галузях народного господарства» [Про заходи щодо розвитку шкіл-інтернатів у 1959–1965 рр. Збірник наказів та розпоряджень Міністерства освіти УРСР. 1959. № 13. С. 3].

Сьогодні теж потребує вирішення питання виховання в учнів інтернатних закладів гідних моральних якостей. З метою розробки нових шляхів рішення даної проблеми важливо звернутися до історії вітчизняної практики.

Варто зазначити, що інтернатні заклади завжди відігравали та відіграють важливу роль у розвитку педагогічної теорії і практики. На сучасному етапі удосконалення діяльності інтернатних закладів можливе за умови вивчення історичного досвіду.

У цьому контексті з точки зору історії педагогіки заслуговує на увагу стаття Штатської М. Г., виховательки Львівської школи-інтернату № 3, опублікованої у 1962 році.

У статті авторка говорить про роботу над вихованням у дітей таких моральних якостей, як чесність і правдивість. Вихователька зазначає, що однією з умов успіху у цій справі є цілеспрямованість і систематичність виховної роботи з дітьми.

Нижче подаємо статтю Штатської М. Г. за тогочасним правописом із збереженням усіх лексичних, фразеологічних і характерних морфологічних особливостей. Віднайдена публікація, на нашу думку, приверне увагу дослідників в галузях історії педагогіки та соціальної роботи та усіх тих, кого хвилюють проблеми виховання дітей загалом та дітей-вихованців інтернатних закладів зокрема.

Підготовка до публікації і вступна стаття Галини Бондаренко

Моральний кодекс будівництва комунізму ставить перед виховними дитячими закладами завдання виховувати чесність і правдивість у дітей.

Правдивість і чесність – невід'ємні риси характеру нової людини. Ми з повагою ставимося до людей, на слово яких можна покласти, і з презирством – до тих, хто обманює інших та привласнює чуже або громадське добро.

Однак старі погляди і звички досить живу-

чі й не зникають відразу. Вони ще й існують у нас у вигляді пережитків капіталізму. У непримиренній боротьбі з ними формується нова, комуністична свідомість.

Наше завдання – виховати підрастаюче покоління вільним від дрібновласницьких звичок і відсталих традицій, які, як правило, передаються дітям від старших людей. Так і брехати діти вчать здебільшого від дорослих, а іноді

кажуть неправду тому, що бояться покарання або не хочуть зрадити товариша.

Навчити дітей бути правдивими – одне із важливих виховних завдань, успішно здійснити його можна тоді, коли діти глибоко усвідомлять необхідність дорожити честю своєю і колективу. Для цього слід поставити виховну роботу так, щоб кожна дитина зрозуміла, що брехня, нечесність завдає шкоди не тільки обманутому, але й тому, хто став на шлях обману, бо це принижує його людську гідність.

Опорою і першим помічником педагога у вихованні чесності і правдивості кожної дитини повинен бути колектив. Цього принципу ми й дотримуємось у своїй роботі.

Тут ми хочемо розповісти про свій досвід виховання чесності і правдивості в дітей молодшого шкільного віку.

Вихованці нашої групи – це учні другого класу. Навчально-виховна робота з ними має свої особливості. Діти молодшого шкільного віку схильні до фантазування й вигадок, і дорослі часто сприймають це як брехню. Тим часом дитині, яка відійшовши від дійсності, розповідає про себе або про якісь події щось не зовсім правдоподібно, не завжди справедливим буде сказати, що вона бреше, говорить неправду.

Розглянемо конкретний приклад.

У спальні маленьких дівчаток радість: на Новий рік вони виявили в себе під подушками подарунки. Катя Г. схвилювано розповіла виховательці, що в них був дід Мороз: він до всіх підходив і клав подарунки, а їй дав ось яку ляльку...

- А ти чула, як він підходив, – спитала сусідка по ліжку Ніна Б.
- Чула. Дід Мороз до мене підійшов і бороною доторкнувся.
- І ти не злякалась?
- Ні, я тільки примружила очі й підковдру сховалась.

У даному випадку дитина за допомогою своєї фантазії ґрунтується на здобутому вже раніше життєвому досвіді, логічно пов'язала два факти – «існування» діда Мороза і наявність подарунків. Так виникла «видумка» дівчинки, і це відхилення від реальної дійсності в жодному випадку не можна називати неправдою, брехнею.

Часто маленькі діти через свою недосвідченість не вміють відрізнити дійсності від фантазії. Наївно і щиро помиляючись, вони прагнуть розповісти докладно все, що знають або в що вірять.

Вихователь повинен завжди вміти відрізнити «неправду», «помилку», зумовлену дитячою фантазією, домислом, від справжньої брехні – свідомого перекручення фактів.

У зв'язку з цим незаслужене обвинувачення в брехні може образити дитину, і вона втра-

тить довір'я і прихильність до вихователя. Отже, треба обережно ставитись до дитини, коли вона говорить про себе не те, що насправді з нею трапилось.

Люда Х. через десять хвилин після обіду, помітивши, що на полудник приготовлені яблука, звернулася до виховательки: «Я дуже хочу їсти, дайте мені яблучок».

Дівчинка, звичайно, була сита і сказала не те, що відчувала насправді. Їй хотілося поласувати яблуками, а вона сказала, що голодна. Немовби виходить, що Люда збрехала, а в дійсності це не так. Вона зовсім не збрехала, а тільки помилилась у висловленні своїх бажань. І якби вихователька грубо відповіла, що Люда бреше, бо тільки що пообідала, то зробила б несправедливо. У даному випадку вихователька сказала їй: «Ти їсти не хочеш, а хочеш поласувати яблучками. Про це й треба було поговорити».

Такі помилки дітей вихователь повинен спокійно і лагідно виправляти та допомагати їм дібрати відповідні слова, щоб вони могли якнайбільш точно висловитись про все, що думають і відчують.

Нечесність, брехня в дітей – це хоч і наївне, але вже навмисне прагнення відійти від істини, когось ошукати, досягти недозволеного. Такі пороки вихованців потрібно на кожному кроці викривати, засуджувати й виправляти. Внаслідок цього в дітей відпаде охота брехати і з'явиться бажання і потреба говорити тільки правду.

Одного разу Коля Х. витер зі свого зошита погану оцінку. Вихователька помітила це і сказала: «Я знаю: ти не хотів завдати мені прикрасі поганою оцінкою, тому витер її. Я знаю також, що ти вирішив більше не одержувати двійок. Але якби ти знав, як мені гірко, коли подумаю, що я тепер не можу тобі довіряти, що ти боїшся говорити правду».

З того часу Коля ніколи нічого не приховував і, прийшовши зі школи, розповідав, що робив, які одержував оцінки тощо.

Дорослу людину, яка не додержує свого слова, називають обманщиком, ошуканцем. Судити так про дітей було б зовсім не правильно, бо вони досить легко дають обіцянки і часто погано їх виконують, незважаючи на найкращі наміри. Причини цього полягають не в прагненні ввести вихователя в оману, а в невмінні перебороти труднощі, які лежать на шляху обіцяного.

Катя А. дала обіцянку, що в школі на уроці читання читатиме голосно, а коли її викликали вона читала таки тихо: звичка виявилась сильнішою від обіцянки.

Діти молодшого шкільного віку ще не здатні заздалегідь передбачити всіх труднощів, що можуть зустрітись при виконанні обіцяного. Перебуваючи під владою своїх емоцій і прагнень,

дитина не може не обіцяти, але її обіцянки часто можуть означати не більше, ніж саме бажання щось зробити.

Вихованця, який легковажно обіцяє щонебудь ми, звичайно попереджаємо: «Не поспішай з обіцянками: ти ще не вмієш додержувати свого слова». Цим ми допомагаємо дітям бути стриманими, продумувати свої наміри і вчинки.

Прагнення завоювати довір'я з боку товаришів і вихователів переходить у складне почуття честі. Вихованець починає дорожити своєю репутацією і честю всього колективу. Такі прагнення слід всебічно заохочувати.

У сильному і згуртованому колективі навіть і не дуже розвинені та вольові діти привчаються постійно говорити правду, зважаючи на думку інших товаришів.

До нас приходять діти не тільки з інших дитячих будинків, але й від батьків або родичів, які не змогли забезпечити дитині нормального виховання і розвитку.

Так прибув до нас новий хлопчик Толя Ч. Він був дуже розв'язний, надмірно балакучий, вчився тільки тоді, коли йому хотілося, крав, курив.

Дізнавшись, що Толя має хороший слух, ми залучили його до музичного гуртка. Він став вчитися грати на баяні. Проте хлопець продовжував запізнюватись на уроки і, щоб виправдатися, різне придумував і говорив неправду. Незабаром у нього з'явилися гроші та зав'язалося знайомство з одним стороннім хлопцем. Невдовзі з'ясувалося, що Толя продав йому ковзани товариша.

Усі були обурені вчинком Толі. На загальних зборах групи дітей різко критикували його і примусили повернути вкрадені ковзани.

До Толі треба було поставитися строго і вимогливо. Йому заборонили відлучатися з дитячого будинку протягом місяця. У групі з приводу цього було проведено ряд бесід виховного характеру: «Про чесність і правдивість», «Про скромність», «Про дружбу і товаришування». Толі доручили підшивати газети, обрали старостою спальні. Внаслідок цього поведінка хлопця стала помітно поліпшуватись, і до кінця року його вже не можна було впізнати. Толя успішно закінчив навчальний рік, брав участь у всіх заходах, що проходилися у дитячому будинку.

Дітей, які вимагають особливого підходу, можна перевиховати тільки зусиллями всього колективу, застосовуючи різноманітні методи та форми роботи. Вихователі іноді самі задають дітям тяжких душевних травм, називаючи їх брехунами, і тим не тільки не сприяють вихованню в них правдивості, а, навпаки, гальмують їх моральний розвиток.

Валерій Т. був прийнятий у дитячий бу-

динок з характеристикою дуже невитриманого, недисциплінованого хлопця. Батька він не пам'ятає, мати його покинула. Не досить чуйно віднесли до хлопця у школі: там дивилися на нього як на злісного порушника, не тільки не залучали до колективу, а, навпаки, оберігали інших дітей, щоб вони не перейняли він Валерія поганого.

Ми пішли іншим шляхом: Валерій повинен був усвідомити себе як особистість і дорожити своєю честю та честю колективу, в якому перебував. Заздалегідь довіряючи хлопцеві, вихователі залучили його до громадянської роботи, хвалили, коли він проявляв витримку, хоч часом допускали помилки, виносячи догану в надто різкій формі. Це більше шкодило, ніж допомагало, бо Валерій потребував не тільки вимогливості і строгості, але й чутливості і ласки. Таких дітей треба обережно «відшліфувати».

У старшій групі вихователі знайшли підхід до Валерія і він подружився з колективом. Товариші помітили, що Валерій добре малює, і дитяча рада доручила йому оформлення дружинної газети. Діти не відштовхували хлопця й не залишали без уваги ні його позитивних, ні негативних вчинків. Вони за хороше, наприклад, за добре оформлену газету, заслужено хвалили, а погане справедливо засуджували. Так Валерій почав рахуватися з думкою своїх товаришів і старших, і підтягнувся в навчанні та в поведінці.

Бути вихованцеві завжди й до кінця правдивим – справа нелегка.

Трапився ось який випадок. Після відбою в груповій кімнаті сидів за столом Вітя, а перед ним лежав розібраний репродуктор. На запитання, хто це зробив, хлопець відповів, що таким застав його на столі, хоч насправді знав, чия це справа.

Вихователі інколи стараються зрозуміти, що робиться в душі у вихованця, коли від них вимагають правдивих показань про вчинки товариша, якого вони не бажають виказати. В таких випадках дітям часто дорікають фальшивим товаришуванням. Але для Віті Богдан, який зіпсував репродуктор, був справжнім, а не фальшивим другом. Перед Вітею постала нерозв'язна дилема: розкрити таємницю – значить зрадити товариша, а не сказати нічого – обманути вихователя. Так чи інакше він перед собою залишиться обманщиком. Як же бути?

Ми вирішили справи до кінця негайно не розбирати, щоб не ставити хлопця в зачароване коло, з якого немає чесного виходу. Таке питання найкраще розв'язує час.

Дозволивши Віті посидіти над «ремонт» репродуктора, ми відійшли, причому з думкою про те, що хлопець довіряє вихователям і впевнений у їх справедливості та хороших намірах,

тому, без сумніву, не стане приховувати ні своєї вини, ні проступків своїх товаришів. Навпаки, як показує повсякденний досвід, діти спішать з усіма сумнівами й турботами навіть до суворого, але дбайливого і справедливого вихователя.

Так, наступного дня після сніданку Вітя і його товариш Богдан, винувник усього, підійшли до вихователя, признались у своїй провині і попросили пробачення.

Жодного вчинку дітей не можна залишати без уваги, бо це приведе до розбещеності та багатьох інших пороків – грубості, лінощів, боягузтва і, нарешті, брехні. У випадках, подібних до наведеного, вихователь повинен у першу чергу з'ясувати собі, чому діти приховують винуватця, прагнуть його проступок зробити безкарним. При цьому слід пам'ятати, якщо діти самі засуджують учинок і вважають його неприпустимим, вони виявляють порушника і самі ж вимагають суворої для нього кари. Правда, така сила колективу не виникає зразу, її треба виховати. Для всього перед з'ясуванням кожного випадку слід навести якнайбільше переконливих прикладів з життя та з художньої літератури про красу і силу сміливої правди, розкрити мотиви брехні, зв'язок її з боягузством. У такій бесіді треба висловити жаль, що й серед присутніх є слабкі характером вихованці, які бояться сказати правду. Доцільно створити таку ситуацію, щоб винуватець сам зважився розповісти про себе. Коли ж він все-таки мовчатиме, то про все відверто розкажуть його товариші, і колектив заставить порушника заговорити й заслужено осудить його. Таким шляхом виростає свідомість дитячого колективу, його моральна сила.

З групи старших вихованців послали у неділю дівчат у сад чергувати, але вони, як пізніше виявилось, пішли в парк на танці. З приводу цього зразу зібрався актив групи і від порушників дисципліни зажадав негайного пояснення. Самі вихованці засудили легковажний вчинок, і дівчата, визнавши свою провину, зі сльозами на очах заявили, що ніколи таке не повториться. Колектив повірив їх слову.

Якщо вихованець дав з приводу чогось слово, то дуже важливо допомогти йому й підтримати його волю здійснити вимогливість до себе.

Петя Б. дав слово на зборах групи, що за два дні він закінчить вирізувати шкатулку – подарунок комсомольці Львовій, яка стала інвалідом, рятуючи хлопчика. Петі створили умови, і він свого слова додержав. Наказом по дитячому будинку йому оголосили подяку.

Велику допомогу дітям у вихованні позитивних рис характеру подали художні твори, в яких правдиво змальовані мужні герої, вірні своєму слову й Батьківщині. Це такі книги, як «Пав-

лик Морозов», «Чесне гвардійське», «Син полка», «Як я став Тімуром», «Справжній піонер» та інші.

Особливо важливим фактором виховання в дітей вірності своєму слову є особистий приклад вихователя. Ми завжди стараємось обіцяти дітям тільки те, що можемо виконати, щоб не було розриву між нашим словом і ділом.

Трапився ось який випадок. Раптом погода стала дощовою, і заплановану прогулянку треба було відкласти. Вихователька обіцяла дітям, що після виконання домашніх завдань вони оглянуть мультфільм, але виявилось, що аლოსкоп був закритий у методичному кабінеті. Що було сказати дітям? Адже вони повірили виховательці. І вона сказала: «Вина моя, бачите, в тому, що я не приготувала заздалегідь усього необхідного».

Таких помилок вихователіві краще не допускати, хоч визнання їх перед дітьми ніскільки не знижує авторитету педагога. Навпаки, воно демонструє вихованцям щирі самокритичність і правдивість, навчання їх, в разі необхідності, бути такими ж.

Вихованці завжди задоволені, коли відзначають їх щирість і довіряють їм. Підліток обурюється за помилково приписану йому брехню. Так у дітей поступово зароджується складне і глибоке соціальне почуття честі, яке відображає зв'язок вихованця з колективом. Таким чином дитина усвідомлює свою відповідальність не тільки за особисту честь, але й за честь усього колективу, дитячого будинку, школи.

Відомо, що не всі діти дома ведуть себе зразково. Проте досить піти з ними в театр, кіно чи в гості, як вони починають поводитися дуже добре, стежить одне за одним, акуратні.

Вихованці нашого дитбудинку дуже люблять бувати в гостях у своїх шефів-воїнів. Між дітьми і шефами зав'язалася велика дружба, і це нам дуже сприяє у виховній роботі.

Як же прищепити дитині почуття особистої та колективної честі?

До нас прибув хлопець Андрій Ф., і у наших вихованців стали пропадати особисті речі. Ми задумалися, як викоринити в нього схильність до злочинства.

Андрій був замкнутий і потребував допомоги з боку дорослих та всього дитячого колективу. Необхідно було налагодити його зв'язок з товаришами групи, розвинути в нього почуття колективізму. Щоб зміцнити його віру в самого себе, в силу своєї волі, ми оберігали Андрія від насмішок з боку інших вихованців.

Відомо, що в таких випадках ганьба не зміцнює чесності занедбаній дитини, а, навпаки, вибиває ґрунт з-під ніг.

Андрій виявив вміння добре малювати, і його включили в редколегію. Йому довірили папір, альбоми, фарби, дали окремо шафу і разом з

тим систематично перевіряли. Якщо тепер навіть і траплялися пропажі, то вони кожного разу викликали загальне обурення, підіймали на ноги весь дитячий колектив, і речі знаходились. Звичайно, в цьому Андрія не обвинувачували.

У хлопця були також здібності до читання гумористичних оповідань, віршів. Колектив оцінив його схильність до жартів. Андрій став активним членом драматичного гуртка, завжди добре виконував ролі, особливо комічні. Йому виносили подяки, давали подарунки.

Тепер Андрій закінчив з відзнакою Стрийське залізничне училище і працює в Станіславі. Він користується авторитетом, приїжджає в час відпустки у свій рідний дитячий дім, і ми завжди радо зустрічаємо нашого вихованця.

Коли б ми не зважили на зусилля хлопця стати чесним, не розвинули в ньому почуття відповідальності перед колективом, можливо в нього й залишились би нахили до злодійства й обману, і Андрій остався б скритим і замкнутим.

У дитячих будинках зустрічаються найрізноманітніші за своїм характером і нахилами діти, і до них треба застосовувати індивідуальні заходи впливу. Ось, наприклад, Вася П. ні з ким не хотів ділитися своїми думками, радитися. Спочатку зовсім не відповідав на уроках і не показував вихователю своїх зошитів. Він міг годинами сидіти в груповій кімнаті мовчки, не виконуючи домашніх завдань. Ніколи не звертався до вихователів.

Такий хлопець вимагає чуйного підходу.

Вихователі говорили з ним спокійно, цікавилися його успіхами в навчанні, з яких предметів питали в школі і яку оцінку поставили... Однак Вася відвертався від нас і бурчав. Та ми вдавали, що не помічаємо його незадоволення. Проходячи повз стіл, де він сидів, мимохідь стежили за тим, як хлопець виконував уроки. Іноді, помітивши у Васі помилку, ми зверталися до всієї групи й попереджували, щоб діти зважали на таке-то правило. Вася насторожувався і намагався непомітно виправити помилку.

Уважне ставлення до хлопчика викликало відгук у його душі. Вася став підходити до вихователів, ніби мимохідь ділитися своїми успіхами. Підійде боком, відвернеться і скаже: «Сьогодні питали – четвірка». Радо став давати для перевірки свій щоденник.

Ніщо так не зближує вихователів з їх вихованцями, як уважне й постійне піклування про

них. І, навпаки, неухага до дітей, образа або байдуже ставлення до них відчужує їх і викликає недовір'я. Вихователь, який помилково сам запідозрив у чомусь вихованця або підтримав несправедливе обвинувачення з боку інших і не подбав про відновлення зневаженої честі дитини, назавжди втрачає її любов і довір'я.

Боря Б. вчився у 5 класі. В його однокласниці пропали рукавички, і в цьому обвинувачували хлопця. Викликали виховательку. Замість того, щоб з'ясувати, чи справді Боря винен, вона перед усім класом підтримала несправедливе обвинувачення. Через кілька днів знайшли справжнього винуватця, а Борина честь залишилась безпідставно ображена та зганьблена.

З того часу Боря перестав любити свою виховательку. Він почав погано вчитися з німецької мови, на уроці якої мав місце згаданий конфлікт, а іноді зовсім не з'являвся на ці уроки. Вихователька говорила з ним про недопустимість такої поведінки, але все це було безрезультатним. Довелося перевести хлопця до іншої групи. Через деякий час Боря знову став добре готувати уроки й відвідувати школу.

Чесність – це велике людське почуття. Тому правильно роблять вихователі, коли, не соромлячись, визнають свою помилку та просять пробачення перед вихованцем.

Діти платять їм за це гарячою любов'ю і довір'ям. Коли вихованці знають, що вони перебувають під справедливим захистом старших, коли вони впевнені, що на них не буде безкарно зведений жоден наклеп, – вони неминуче стають чутливими як до індивідуальної, так і до колективної честі.

Застосовуючи різні методи виховання правдивості і чесності – індивідуальний підхід, бесіди, читання художньої літератури, вплив колективу на недбайливих дітей, – ми зуміли добитися чесного ставлення вихованців до праці, до товаришів. Чесність наших вихованців виросла у стійку норму їх щоденної поведінки. Діти дорожать думкою колективу, який став згуртованим і міцним та зразу ж реагує на найдрібніші проступки своїх членів.

Штатська М. Г. Виховання чесності і правдивості у дітей молодшого шкільного віку. *З досвіду навчально-виховної роботи в дитячих будинках.* Львів: Радянська школа, 1962. С. 20–29.